



styczeń–luty

1–2/2009

PALESTRA

Pismo Adwokatury Polskiej



W 90. ROCZNICĘ POWSTANIA WIELKOPOLSKIEGO

Piotr Józwiak

ADWOKACI W POWSTANIU WIELKOPOLSKIM

*Ich nie uczyła o Ojczyźnie szkoła,
– Ukochać Polskę serce ich uczyło,
Oni wiedzieli, że gdy wić zawoła,
Wywalczyć trzeba niepodległość siłą!*

ALEKSANDER K. HANDKE

27 grudnia 2008 r. minęła 90. rocznica wybuchu jedyne go zwycięskiego powstania w dziejach najnowszych Polski, którego skutkiem było przyłączenie Ziemi Wielkopolskiej do odradzającego się po 123 latach niewoli Państwa Polskiego. Serce Rzeczypospolitej mogło znowu bić dla niej. W Powstaniu Wielkopolskim wzięli udział wszyscy mieszkańcy Wielkopolski bez względu na stan społeczny, materialny czy wykonywany zawód.

Pamiętając o wysiłku Powstańców i ich daninie krwi nie sposób nie wspomnieć, że w walkach wzięło udział również wielu adwokatów. Dotychczas nie ukazały się obszerniejsze prace przedstawiające udział adwokatów w Powstaniu Wielkopolskim. Pewne informacje na ten temat przynoszą słowniki biograficzne: Powstańców Wielkopolskich oraz „Słownik Biograficzny Adwokatów Polskich” (SBAP).

W niniejszym artykule przedstawiono sylwetki nie tylko adwokatów, którzy brali bezpośrednio udział w walkach powstańczych, ale także tych, którzy zasiadali w naczelnych i sędziowskich organach powstańczych.

Sukcesy militarne państw Ententy i sytuacja polityczna państw centralnych na frontach pod koniec I wojny światowej zaktywizowały różne grupy Polaków w Wielkopolsce i na Górnym Śląsku do organizowania formacji, których ostatecznym celem była niepodległość tych terenów. Jeśli chodzi o samą Wielkopolskę, to już w lutym 1918 r. powstała w niej Polska Organizacja Wojskowa Zaboru Pruskiego¹. Prym wśród wszystkich organizacji wiodła endecja, której działalność nabrała szerszego rozmachu latem 1918 r., kiedy to kierownictwo

¹ R. Ostafiński-Bodler, *Sądy wojskowe w Polskich Siłach Zbrojnych i ich kompetencje w sprawach karnych w latach 1914–2002*, Toruń 2002, s. 56.

endecji zdecydowało się na utworzenie Centralnego Komitetu Obywatelskiego (CKO)². Jego działalność miała jednak dalej charakter półjawny, pomimo to działając w konspiracji CKO powołał siedmioosobowy wydział wykonawczy, na którego czele stanął Stanisław Adamski³, a Adam Poszwiński⁴ został sekretarzem⁵.

Rozwój wydarzeń wojennych sprzyjał niepodległościowym dążeniom Polaków, ponieważ państwa zaborcze albo doznały ciężkich klęsk militarnych, jak stało się w przypadku Prus i Austrii, albo ich potęgą załamała się wskutek zaburzeń społecznych, jak stało się w przypadku Rosji⁶. 14 listopada 1918 r. utworzony został tymczasowy Komisariat Naczelnej Rady Ludowej, składający się z doświadczonych polityków endeckich, którzy zdawali sobie sprawę ze słabości nowo powstałego państwa polskiego i związanego z tym ryzyka wywołania nieprzygotowanego powstania. Byli oni ściśle związani z powstałym w Paryżu Komitetem Narodowym Polskim. Przygotowywali plany zorganizowania i przeprowadzenia powstania w całym zaborze pruskim, synchronizując jego wybuch z przyjazdem do Polski armii gen. Józefa Hallera. Plany te miały poparcie Francji, lecz sprzeciwili im się zdecydowanie Brytyjczycy. Zamiast dywizji Hallera 25 grudnia 1918 r. przybył do Gdańska Ignacy Jan Paderewski w towarzystwie misji brytyjskiej⁷.

Z Gdańska Paderewski udał się do Poznania. Jego przyjazd w dniu 26 grudnia przerodził się w wielką manifestację patriotyczną mieszkańców Poznania i Wielkopolski. 27 grudnia wybuchło w Poznaniu powstanie, które rozprzestrzeniło się na inne miasta i wsie Wielkopolski. Godny podkreślenia jest fakt, że w tych częściach Wielkopolski, gdzie przeważała ludność polska sukces przychodził łatwo i szybko, natomiast gorzej wyglądało to w tych regionach Wielkopolski, gdzie przewaga ludności polskiej była niewielka⁸. Sam wybuch Powstania nie zaskoczył przywódców poznańskiego ośrodka państwowotwórczego, choć pokrzyżował jego plany. Przywódcy Naczelnej Rady Ludowej (dalej: NRL) zdawali sobie sprawę, że powstanie bez pomocy z zewnątrz nie ma większych szans powodzenia i początkowo starali się ograniczyć działania zbrojne. Jednak ruch powstańczy rozszerzał się dynamicznie na całą Wielkopolskę. W tej sytuacji przejęli władzę i stanęli na czele Powstania⁹. Do oficjalnego poinformowania rządu pruskiego przez Komisariat NRL o formalnym przejściu władzy doszło 8 stycznia 1919 r.¹⁰

Warto zauważyć, że Komisariat NRL formalnie podporządkował się władzom centralnym w Warszawie dopiero po podpisaniu traktatu pokojowego w Wersalu¹¹.

² G. Łukomski, B. Polak, *Powstanie Wielkopolskie 1918–1919*, Koszalin–Warszawa 1995, s. 27.

³ Stanisław Adamski (1875–1967), ksiądz, działacz polityczny i społeczny, w listopadzie 1918 r. powołany do Komisariatu NRL. Zob. obszerny biogram B. Polak, *Dziennik Polskiego Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu 1918 r.*, Koszalin 1999, s. 19–20.

⁴ Adam Poszwiński (1881–1942), dziennikarz, działacz polityczny, w listopadzie 1918 r. powołany do Komisariatu NRL. Zob. obszerny biogram B. Polak, *Dziennik...*, s. 22–23.

⁵ G. Łukomski, B. Polak, *Powstanie...*, s. 27.

⁶ *Ibidem*, s. 28.

⁷ Z. Grot, *Na drodze do powstania. Tradycje i nowe elementy (1792–1918)* (w:) *Czyn zbrojny Powstania Wielkopolskiego 1918–1919*, Koszalin 1984, s. 24–26.

⁸ J. Faryś, *Historia Polski od 1918 do 1939 roku*, Poznań 1999, s. 53.

⁹ *Ibidem*, s. 57; K. Krakowski, M. Krzymkowski, K. Sikorka-Dzięgielewska, J. Walachowicz, *Historia ustroju państwa*, Poznań 1994, s. 326.

¹⁰ J. Topolski, L. Trzeciakowski, *Dzieje Poznania 1918–1945*, t. 2, Warszawa–Poznań 1998, s. 813.

¹¹ R. Łaszewski (w:) S. Salamonowicz, R. Łaszewski, *Historia ustroju Polski*, Toruń 1997, s. 136.

Jeżeli cofniemy się w lata poprzedzające Powstanie Wielkopolskie, to zobaczymy, że od początku utraty przez Polskę niepodległości, aż do wybuchu I wojny światowej rząd pruski stosował wobec Polaków politykę wynaradawiającą, zwaną potocznie „*Kulturkampf*”. Polityka ta miała wybitnie antypolski charakter i przejawiała się w działaniach represyjnych – jak aresztowania, konfiskaty majątków czy zamykanie gimnazjów – w usuwaniu języka polskiego z programów nauczania, a także w działaniach związanych z tzw. rugami pruskimi¹². Opór przeciw germanizacji miał niekiedy charakter żywiołowy, a innym razem był inspirowany i kierowany przez ugrupowania czy partie polityczne. Czasem przybierał on postać legalnych metod obrony polskości w zaborze pruskim, a czasem i metod według ówczesnego ustawodawstwa pruskiego nielegalnych¹³. Konsekwencją zmagania o utrzymanie odrębności narodowej były liczne procesy polityczne wytaczane przez władze pruskie. W konsekwencji tego polscy adwokaci, którzy podejmowali się obrony oskarżonych w tych procesach Polaków, stali się jedną z najbardziej dynamicznych, skutecznych i aktywnych politycznie grup społecznych. Czynnikiem w życiu społecznym Wielkopolski uczestniczył **Witold Celichowski**¹⁴. Od 1900 r. prowadził on kancelarię adwokacką w Poznaniu. Zajmował się głównie sprawami cywilnymi i drobnymi sprawami z zakresu prawa karnego. Do najbardziej

¹² Rugi pruskie miały na celu liczne wzmocnienie żywiołu niemieckiego we wschodnich prowincjach. Polegały one na masowym usuwaniu z terenu Prus Polaków i Żydów nieposiadających obywatelstwa pruskiego, a posiadających obywatelstwo rosyjskie lub austriackie. L. Trzciakowski, *Ziemia polskie pod panowaniem państw zaborczych (1815–1918)* (w:) A. Czubiński (red.), *Dzieje Polski*, Warszawa 1978, s. 553.

¹³ *Ibidem*, s. 555–558.

¹⁴ Witold Celichowski, ur. 9 maja 1874 r. w Bninie koło Śremu. Był bratem Stanisława i synem Zygmunta. Ukończył Gimnazjum im. św. Marii Magdaleny w Poznaniu, a następnie studiował prawo na uniwersytetach w Berlinie, Monachium, Wrocławiu. Studia ukończył w 1895 r. we Wrocławiu na Królewskim Uniwersytecie Pruskim, gdzie w 1895 r. złożył pracę końcową. W styczniu 1896 r. zdał egzamin referendarski, a w lutym rozpoczął praktykę w sądach, m.in. w Koźminie, Nowym Tomysłu i Grudziądzu. Aplikację ukończył w 1900 r., zdając końcowy egzamin asesorski przed Komisją Egzaminacyjną w Berlinie. Jeszcze w czasie trwania aplikacji napisał pracę doktorską zatytułowaną: „*O pojęciu powszechnego niebezpieczeństwa w prawie karnym*”, którą obronił w 1887 r. na Uniwersytecie w Getyndze, uzyskując tytuł doktora nauk prawnych i ekonomicznych. Po krótkim okresie pracy w Berlinie na stanowisku asesora, jeszcze w końcu 1900 r., rozpoczął praktykę adwokacką w Poznaniu. W styczniu 1923 r. zrezygnował z urzędu wojewody i poświęcił się wyłącznie pracy adwokackiej, zostając jednocześnie notariuszem na okręg Sądu Apelacyjnego w Poznaniu. Pełnił szereg funkcji w samorządzie adwokackim Izby poznańskiej. Był członkiem i wiceprezensem Rady Adwokackiej (1923–1926), jej prezesem (1928–1936), a od 1929 r. także członkiem Senatu Dyscyplinarnego dla Adwokatów przy Sądzie Najwyższym. Związany był ze Stronnictwem Narodowym, będąc członkiem Narodowego Zrzeszenia Adwokatów. Po wkroczeniu wojsk hitlerowskich do Wielkopolski opuścił Poznań i udał się do Lwowa, a następnie do Krakowa i ostatecznie do Warszawy, gdzie pracował w Komitecie Rady Głównej Opiekuńczej. Zmarł podczas Powstania Warszawskiego 21 września 1944 r. B. Wysoka (red.), *Witold Celichowski. Pierwszy wojewoda poznański II Rzeczypospolitej 1919–1923*, Poznań 2004, s. 7–66; S. Hęćka, *Słownik Biograficzny Adwokatów Polskich* (dalej: SBAP), t. II, z. 1, s. 95–96; Z. Karczmarek (w:) A. Czubiński, B. Polak, *Słownik biograficzny Powstańców Wielkopolskich*, Poznań 2002 (dalej: SBPW), s. 48–49; Z. Karczmarek (w:) A. Gąsiorowski, J. Topolski, *Wielkopolski Słownik Biograficzny*, Warszawa–Poznań 1983 (dalej: WSB), s. 96–97. Por. też M. Masterniak-Pawłowska, *Prawniczy ród Celichowskich* (w:) *Kronika Miasta Poznania. Prawniczy*, Poznań 2008, s. 373–387.

znanych jego klientów należał Władysław Zamoyski¹⁵ i jego matka Jadwiga. Sławę przyniosło mu jednak wystąpienie w procesach politycznych wytaczanych polskiej młodzieży przez władze pruskie. W 1901 r. wraz z adwokatami Władysławem Seydą i Bernardem Chrzanowskim¹⁶ skutecznie bronił polskiej młodzieży studenckiej w procesie o przynależność do tajnej organizacji *Concordia*. W 1903 r., z adwokatami Bernardem Chrzanowskim i Antonim Karpińskim, bronił gimnazjalistów gnieźnieńskich oskarżonych o nielegalną działalność. Brał też udział w procesie przeciwko Towarzystwu Gimnastycznemu „Sokół” oraz w słynnym „procesie o Tatry”, podczas którego ważyły się losy granicy między Galicją, a Węgrami. W czasie Powstania Wielkopolskiego został komisarzem Rady Ludowej miasta Poznania. W styczniu 1919 r. otrzymał nominację na zastępcę naczelnego prezesa, a następnie na naczelnego prezesa prowincji i rejencji poznańskiej.

Skuteczna obrona nauczycieli oskarżanych o nauczanie w języku polskim oraz obrona żołnierzy polskich w sprawach o uchylanie się od służby w wojsku niemieckim przyniosła sławę adwokatowi **Jarogniewowi Drwęskiemu**¹⁷, późniejszemu prezydentowi miasta Poznania. Na wniosek Naczelnej Rady Ludowej 11 listopada 1918 r. został mianowany przez Wydział Wykonawczy Rady Robotników i Żołnierzy pierwszym polskim nadburmistrzem miasta Poznania. Okres ten był dla niego niezwykle trudny, ponieważ aż do wybuchu Powstania Wielkopolskiego Poznań formalnie znajdował się nadal w granicach Niemiec. W konsekwencji tego miał do dyspozycji całkowicie niemiecki aparat administracyjny. Energicznie przystąpił więc do polszczenia administracji miejskiej i już w grudniu 1918 r. zaczęto wprowadzać język polski jako wykładowy w szkołach miejskich. W lutym 1919 r. – z racji pełnionej funkcji – został mianowany przez władze rejencyjne komisarzem wyborczym, a wybrana w dniu 23 lutego 1919 r. pierwsza polska Rada Miejska Poznania powierzyła mu 17 kwietnia 1919 r. urząd prezydenta miasta.

Wiele głośnych spraw wygrał także wspomniany adwokat **Antoni Karpiński**¹⁸ (m.in. pro-

¹⁵ Władysław Zamoyski (1853–1924), działacz społeczny, zaangażowany w obronę własności polskiej. Zob. obszerny biogram S. Potocki (w:) A. Gąsiorowski, J. Topolski, *Wielkopolski...*, s. 862–863.

¹⁶ Bernard Chrzanowski (1861–1944), adwokat, obrońca w wielu procesach politycznych. Zob. obszerny biogram. R. Łyczywek (w:) SBAP, t. II, z. 1, s. 100–104.

¹⁷ Jarogniew Drwęski, ur. 6 grudnia 1875 r. w Glinnie (powiat wągrowiecki). Ukończył Gimnazjum im. św. Marii Magdaleny w Poznaniu w 1895 r. Studia prawniczo-ekonomiczne ukończył na Uniwersytecie w Berlinie. W latach 1898–1903 odbył praktykę sądową w Poznaniu, a po jej zakończeniu prowadził w tym mieście w latach 1904–1918 kancelarię adwokacką. Brał udział w wielu procesach cywilnych, karnych i politycznych. Był prezesem Związku Kół Śpiewaczych (1905–1914). W czasie swojej kadencji został wybranym prezesem Związku Miast Polskich. Podjął inicjatywę stworzenia polskiego teatru operowego. Był też głównym rzecznikiem organizowania corocznych Targów Poznańskich. Zredagował pierwszy polski projekt polskiej ordynacji miejskiej, który odegrał ważną rolę w unifikacji norm prawa miejskiego w Polsce. Zmarł 14 września 1921 r. w Poznaniu. G. Łukomski (w:) A. Czubiński, B. Polak, *SBPW*, s. 76–78; M. A. Smoczowska, R. Linette, *Cmentarz zasłużonych na Wzgórzu Świętego Wojciecha w Poznaniu*, Poznań 1997, s. 77; L. Gomolec (w:) A. Gąsiorowski, J. Topolski, *WSB*, s. 159.

¹⁸ Antoni Karpiński, ur. 24 października 1855 r. w Środzie Wielkopolskiej. Gimnazjum ukończył w Śremie. Następnie studiował prawo na Uniwersytetach w Berlinie i Bonn. Po ukończeniu studiów został adwokatem. W 1883 r. przeniósł się do Gniezna, gdzie otworzył kancelarię adwokacką. Podczas II wojny światowej został wysiedlony i przeniósł się do Warszawy, gdzie zmarł 22 kwietnia 1941 r. W. Bander (w:) B. Polak, *Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919*, t. III, Poznań 2007, s. 100–101.

ces wytoczony przez zaborcę Towarzystwu Gimnastycznemu „Sokół” czy sprawę związaną z zakazem pochodów w Gnieźnie). Został on wybrany członkiem Rady Miejskiej Gniezna, w której skupił się głównie na walce o uprawnienia ludności polskiej. Brał aktywny udział w przygotowaniach do Powstania Wielkopolskiego. Należał do Miejskiej i Powiatowej Rady Ludowej oraz Rady Robotniczej. Od stycznia 1919 r. był sędzią sądu w Gnieźnie, a następnie pierwszym prezesem tamtejszego Sądu Okręgowego.

Powstańcem Wielkopolskim był także adwokat **Wacław Wyczyński**¹⁹, który w 1901 r. uczestniczył jako obrońca w procesie filomatów brodnickich. W okresie Powstania Wielkopolskiego został powołany przez Naczelną Radę Ludową w Poznaniu na stanowisko kierownika Wydziału Administracji i Sądownictwa. Dużą jego zasługą było przygotowanie projektów przepisów i rozporządzeń wydawanych przez władze powstańcze.

Opinię skutecznego obrońcy w procesach politycznych wyrobił sobie bardzo szybko adwokat **Władysław Seyda**²⁰. W 1901 r. był jednym z obrońców polskich studentów, którzy zostali postawieni w stan oskarżenia za przynależność do Ligi Narodowej i utworzenie tajnego związku Towarzystwa Młodzieży w Niemczech. Do odzyskania przez Polskę niepodległości występował jeszcze w wielu innych procesach politycznych. W latach 1907–1918 był posłem do niemieckiego Reichstagu. Wszedł tam do Koła Polskiego, w którym szybko objął funkcję wiceprezesa, a w 1914 r. prezesa. Pełniąc funkcję prezesa Koła Polskiego przypadł mu w udziale otwarcie w grudniu 1918 r. obrad Sejmowi Dzielnicowemu w Poznaniu. Wszedł w skład Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej, która 8 stycznia 1919 r. podjęła decyzję o przejęciu władzy w Wielkopolsce. Wraz z Wojciechem Korfantom²¹ reprezentował Komisa-

¹⁹ Wacław Wyczyński, ur. 5 lutego 1833 r. w Trzemesznie. Ukończył Gimnazjum im. św. Marii Magdaleny w Poznaniu. Studia prawnicze odbywał w latach 1872–1875 na Uniwersytecie we Wrocławiu, gdzie uzyskał także tytuł doktora praw. Po uzyskaniu wpisu na listę adwokatów prowadził kancelarię adwokacką w Brodnicy. Z wykonywaniem zawodu adwokata łączył też zawód notariusza. Konsekwencją występowania w procesach politycznych było to, że pod naciskiem władz niemieckich został zmuszony do rezygnacji z prowadzenia kancelarii i w 1907 r. przeniósł się do Poznania, gdzie objął stanowisko dyrektora Banku Kredytowego, a następnie dyrektora Banku Handlowego. W latach 1919–1922 pełnił funkcję starosty krajowego w Poznaniu. Pracował także jako radca prawny i sędzia rozjemczy ds. najmu. Zmarł 18 czerwca 1935 r. w Kościanie. Miał wówczas 102 lata. T. Burakowski (w:) *SBAP*, t. II, z. 3–4, s. 537.

²⁰ Władysław Seyda, ur. 22 kwietnia 1863 r. w Łobżenicy. W 1880 r. ukończył gimnazjum w Wałczu, a następnie podjął studia prawnicze na Uniwersytecie we Wrocławiu. Ukończył je w 1883 r. uzyskując tytuł doktora praw. W latach 1893–1889 odbył praktykę referendarską przy sądach poznańskich, a następnie został adwokatem w Krotoszynie przy tamtejszym Sądzie Powiatowym. W 1891 r. osiadł w Poznaniu i prowadził tam kancelarię adwokacką. W 1919 r. został wybrany do Sejmu z list Narodowej Demokracji. W październiku 1920 r. otrzymał nominację na Prezesa Sądu Najwyższego, a w 1924 r. został Pierwszym Prezesem Sądu Najwyższego, a tym samym również prezesa Trybunału Stanu. Był nim do stycznia 1929 r., kiedy to wskutek wprowadzenia nowej ustawy o ustroju sądów został przeniesiony w stan spoczynku. Powrócił więc do Poznania, gdzie prowadził dalej kancelarię adwokacką. Zmarł 25 lutego 1939 r. w Poznaniu. S. Hećka (w:) *SBAP*, t. II, z. 3–4, s. 456–458; J. Terej (w:) A. Gąsiorowski, J. Topolski, *Wielkopolski...*, s. 656; Z. Karczmarek (w:) A. Czubiński, B. Polak, *SBPW*, s. 320–322; M. A. Smoczkowska, R. Linette, *Cmentarz...*, s. 120; B. Polak, *Dziennik...*, s. 54.

²¹ Wojciech Korfanty (1873–1939), polski poseł do parlamentu Rzeszy i sejmu pruskiego, w listopadzie 1918 r. powołany do Komisariatu NRL. Zob. obszerny biogram B. Polak, *Dziennik...*, s. 20–22.

riat NRL na zewnątrz i bezpośrednio odpowiadał za organizację i funkcjonowanie organów wymiaru sprawiedliwości w byłym zaborze pruskim.

Od końca grudnia 1918 r. w Wielkopolsce na dobre rozpoczęła się walka z zaborcą. Na apel Naczelnej Rady Ludowej dotyczący stawienia zbrojnego oporu, gremialnie odpowiedziała adwokatura Wielkopolska. Jednym z pierwszych, który przystąpił do organizowania oddziałów powstańczych był adwokat **Stanisław Celichowski**²², brat wspomnianego już adwokata Witolda Celichowskiego. Jako dowódca, zorganizowanej przez siebie, kompanii kórnickiej brał udział w walkach ulicznych w Poznaniu. Kierował m.in. akcją uwalniania dolnej części miasta tj. poczty, arsenału wojskowego i Wielkich Garbar. Brał także udział w wyzwaniu Śremu oraz w bitwach pod Zbąszyniem, Strzyżewem, Łomnicą, Rawiczem i Zieloną Wsią. W czerwcu 1919 r. został dowódcą II batalionu 11. Pułku Strzelców Wielkopolskich i dostał rozkaz obrony odcinka Jutrosin – Krotoszyn – Odolanów.

W walkach ulicznych na terenie Poznania brał także udział adwokat **Zygmunt Głowacki**²³. Był on współorganizatorem oddziałów Straży Ludowej i Obywatelskiego Komitetu oraz ich decernentem, dowódcą drużyny, a od 4 marca 1919 r. dowódcą kompanii.

²² Stanisław Celichowski, ur. 25 września 1885 r. w Bninie koło Śremu. Był synem Zygmunta, cennego wielkopolskiego historyka, wydawcy i dyrektora Biblioteki Kórnickiej. W 1904 r. ukończył Gimnazjum im. św. Marii Magdaleny w Poznaniu, a następnie studiował prawo na uniwersytetach w Berlinie, Lipsku, Monachium i Halle. Egzamin prawniczy zdał w 1907 r. w Naumburgu w Niemczech. W czasie odbywania aplikacji napisał rozprawę doktorską, którą obronił w 1910 r. w Halle. W 1913 r. otworzył kancelarię adwokacką w Ostrowie, a w latach 1915–1916 był zastępcą notariusza w Pleszewie. W 1916 r. wrócił do Poznania i w tym mieście kontynuował praktykę adwokacką. We wrześniu 1920 r. powrócił do adwokatury, skupiając się głównie na prowadzeniu swojej kancelarii adwokackiej, którą od 1923 r. prowadził wspólnie ze swoim bratem Witoldem. Do działalności politycznej powrócił po zamachu majowym w 1926 r. Założył w Poznaniu Narodowe Zrzeszenie Adwokatów, którego był prezesem. W 1938 r. został wybrany prezydentem Poznania, ale jego wybór nie został zatwierdzony przez władze sanacyjne. Był członkiem wielu stowarzyszeń, a ponadto pełnił obowiązki członka Wydziału Izby Adwokackiej i Wydziału Wykonawczego Naczelnej Rady Adwokackiej. Po wybuchu wojny wyjechał do Lwowa, gdzie został aresztowany po 17 września przez władze sowieckie. Uwolniony po podpisaniu układu Sikorski–Majski w 1941 r. wyjechał do Wielkiej Brytanii, gdzie zaangażował się w działalność i prace rządu emigracyjnego oraz wykładał prawo cywilne na Polskim Wydziale Prawa Uniwersytetu Oksfordzkiego. Zmarł 29 marca 1947 r. w Londynie. Odznaczony m.in. Orderem Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych, Krzyżem Niepodległości i Złotym Krzyżem Zasługi. K. Grodziska, *Polskie groby na cmentarzu w Londynie*, Kraków 1995, s. 143; Z. Karczmarek (w:) A. Gąsiorowski, J. Topolski, *Wielkopolski...*, s. 95–96; Z. Karczmarek (w:) A. Czubiński, B. Polak, *Słownik...*, s. 47–48. Por. też M. Masterniak-Pawłowska, *Prawniczy...*, s. 373–387.

²³ Zygmunt Głowacki, ur. 21 marca 1877 r. w Trzemesznie (powiat mogileński). Szkołę średnią ukończył w Gnieźnie w 1899 r. Studia prawno-ekonomiczne odbywał na uniwersytetach we Wrocławiu, Monachium i Berlinie. W 1904 r. na Uniwersytecie w Greifswald otrzymał stopień doktora praw. Po zakończeniu studiów zdał w 1902 r. egzamin referendarski przy Sądzie Apelacyjnym we Wrocławiu. Praktykę sądową odbywał w Grimmen, Gryfii, Świnoujściu i Szczecinie. Egzamin asesorski złożył w 1907 r. w Berlinie, a następnie krótko pracował jako asesor sądowy. W 1908 r. osiedlił się w Poznaniu i tu rozpoczął praktykę adwokacką, którą prowadził do 1919 r. Od grudnia 1919 r. do 13 listopada 1921 r. pełnił funkcję Naczelnika Wydziału Więziennego w Departamencie Sprawiedliwości byłej Dzielnicy Pruskiej, a od 1 lutego 1920 do 30 września 1921 r. był także Dyrektorem Departamentu Więziennictwa Ministerstwa Sprawiedliwości w Warszawie. Do praktyki adwokackiej nigdy już nie po-

W wyzwaniu Śremu, a następnie w walkach na froncie w okolicach Leszna brał udział **Alfons Dzieciół**, od 1925 r. adwokat²⁴. Pełnił funkcję adiutanta dowódcy odcinka „Pawłowice”, a następnie adiunkta I baonu 6. Pułku Strzelców Wielkopolskich.

Warto podkreślić, że na wiadomość o wybuchu Powstania Wielkopolskiego wielu Polaków przymusowo wcielonych do armii niemieckiej podczas I wojny światowej opuściło jej szeregi, by wziąć udział w walkach o wyzwolenie Wielkopolski. Tak też uczynił m.in. późniejszy adwokat **Michał Lorkiewicz**²⁵, który wraz z kilkoma żołnierzami polskimi opuścił szeregi armii niemieckiej, udając się do Wieloswi. 29 stycznia 1919 r. zgłosił się na ochotnika do formującego się w Koźminie baonu powstańczego, pod dowództwem J. Modlibowskiego, obejmując dowództwo I kompanii. Walczył głównie na froncie rawickim.

W podobnych okolicznościach wrócił do Ostrzeszowa **Jan Paweł Stawski**²⁶, który z chwilą wybuchu I wojny światowej został przymusowo wcielony do wojska niemieckiego. Po

wrócił. W latach 1923–1935 był radcą miejskim, a od 1932 r. także Starostą Krajowym w Poznaniu. W 1935 r. został wybrany senatorem z listy BBWR. Odznaczony był Złotym Krzyżem Zasługi oraz Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarł w grudniu 1939 r. J. Jaworski (w:) *SBAP*, t. II, z. 1, s. 192; G. Łukomski (w:) A. Czubiński, B. Polak, *Słownik...*, s. 101–102.

²⁴ Alfons Dzieciół, ur. 7 marca 1897 r. w Bierzglinie (powiat wrzesiński). Mieszkał w Śremie. Był uczestnikiem I wojny światowej. Był również uczestnikiem wojny bolszewickiej oraz dwóch powstań śląskich. W 1922 r. ukończył studia prawnicze na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego, a w 1925 r. został wpisany na listę adwokatów Okręgowej Izby Adwokackiej w Katowicach. W latach 1937–1939 był jej wicedziekanem. Kancelarię adwokacką w Katowicach prowadził do 1939 r. Podczas II wojny światowej był żołnierzem Armii Andersa i walczył pod Monte Cassino. Po zakończeniu wojny i powrocie do kraju został w 1946 r. uwięziony. Po uwolnieniu w styczniu 1947 r. ponownie prowadził, aż do przejścia na emeryturę w 1967 r., kancelarię adwokacką w Katowicach. Zmarł 26 lutego 1973 r. w Katowicach. Był odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych, Medalem Niepodległości, Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym i Śląskim Krzyżem Powstańczym. J. Wawrzyniak (w:) B. Polak, *Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919*, t. III, Poznań 2007, s. 59–60.

²⁵ Michał Lorkiewicz, ur. 3 września 1897 r. w Bułakowie (powiat koźmiński). Gimnazjum ukończył w Krotoszynie. W 1916 r. został zmobilizowany do armii niemieckiej. Po odzyskaniu niepodległości rozpoczął studia prawnicze na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego. Po ich ukończeniu i odbyciu dwuletniej aplikacji sądowej, w maju 1925 r. został sędzią powiatowym w Poznaniu. W 1927 r. otrzymał awans na stanowisko kierownika kadr sędziowskich na apelację poznańską, katowicką i toruńską. 1 maja 1932 r. zrezygnował z sądownictwa i rozpoczął prywatną praktykę adwokacką. Podczas drugiej wojny światowej dostał się do niewoli. W czasie pobytu w obozach jenieckich prowadził kursy uniwersyteckie dla aplikantów oraz przewodniczył egzaminom adwokackim. W styczniu 1946 r. powrócił do kraju, a od kwietnia rozpoczął w Poznaniu praktykę adwokacką. 1 lipca 1971 r. przeszedł na emeryturę, pełniąc nadal różne funkcje w Radzie Adwokackiej. Zmarł 30 grudnia 1991 r. w Gdańsku. P. Bajer (w:) A. Czubiński, B. Polak, *Słownik...*, s. 198–200.

²⁶ Jan Paweł Stawski, ur. w 1885 r. w Ostrzeszowie. Ukończył gimnazjum w Ostrowie Wielkopolskim. Brał także udział w wojnie polsko-bolszewickiej. W 1922 r. ukończył studia prawnicze na Uniwersytecie Poznańskim, a od 1923 r. pracował jako aplikant sądowy w Sądzie Powiatowym w Chorzowie, a następnie Katowicach. Od 1925 do 1939 r. prowadził kancelarię adwokacką w Katowicach. Podczas II wojny światowej został zmobilizowany we wrześniu 1939 r., a następnie długo ukrywał się przed gestapo. Okupację spędził w Chorzowie, Krakowie i Częstochowie. Zmarł 8 maja 1968 r. w Chorzowie. M. Rezler (w:) B. Polak, *Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919*, t. I, Poznań 2005, s. 181–182.

powrocie w rodzinne strony walczył w Powstaniu Wielkopolskim w szeregach batalionu ostrzeszowskiego – pod Rogaszycami i w okolicach Kępna. Od 1925 r. był adwokatem w Katowicach.

Prawie identyczny los spotkał **Ignacego Wierusza**²⁷, który od 1915 r., kiedy to został zmobilizowany, do 1918 r. służył w artylerii niemieckiej, aby po powrocie do Wielkopolski zaangażować się w przygotowania do Powstania Wielkopolskiego. Z chwilą ogłoszenia w Kępnie wybuchu Powstania wstąpił do nowo tworzonego baonu ostrzeszowskiego, a od 18 lutego 1919 r. był jego adiutantem. Następnie został adiutantem 11. Pułku Strzelców Wielkopolskich i dwa lata był dowódcą 3 baonu 12. Pułku Strzelców Wielkopolskich.

Zbiegiem z armii niemieckiej był także **Henryk Winkowski**²⁸, który podczas Powstania Wielkopolskiego brał udział m.in. w zajęciu Szczypiorna i Skalmierzyc. W okresie międzywojennym był adwokatem w Ostrowie. Warto podkreślić, że brał on udział w wojnie obronnej 1939 r. i dostał się do sowieckiej niewoli. Został wywieziony do obozu w Kozielsku, a następnie zamordowany przez NKWD w Katyniu w kwietniu 1940 r. W tym miejscu, niezależnie od dalszych rozważań, warto zauważyć, że wielu adwokatów biorących udział w Powstaniu Wielkopolskim zostało później zamordowanych właśnie w niewoli sowieckiej, dzieląc losy tysięcy oficerów zabitych przez NKWD. Taki los spotkał także m.in. **Kazimierza Perża**²⁹, od 1924 r. adwokata, który brał jako ochotnik udział w Powstaniu Wielkopolskim i wojnie polsko-bolszewickiej w latach 1919–1921, a podczas II wojny światowej dostał się do niewoli

²⁷ Ignacy Wierusz, ur. 1 sierpnia 1896 r. w Sobótce koło Ostrowa Wielkopolskiego. Ukończył gimnazjum w Ostrowie Wielkopolskim. Po rezygnacji ze służby wojskowej rozpoczął studia prawnicze na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego, które ukończył w 1924 r., a następnie rozpoczął aplikację sądową w Sądzie Apelacyjnym w Katowicach. Po pomyślnym złożeniu egzaminu sędziowskiego został asesorem w Sądzie Grodzkim w Chorzowie. W maju 1926 r. powrócił jednak do Poznania, gdzie objął stanowisko referendarza Prokuratury Generalnej RP, Oddział w Poznaniu. Na listę adwokatów został wpisany w październiku 1927 r. i aż do wybuchu wojny prowadził kancelarię adwokacką w Poznaniu. W czasie II wojny światowej dostał się do niewoli niemieckiej i do jej zakończenia przebywał w obozach jenieckich w Brunszwiku i Woldenbergu (Dobiegniecie). Po zakończeniu wojny osiadł w Ostrzeszowie i tam aż do przejścia na emeryturę pracował jako adwokat i radca prawny. Zmarł 21 lutego 1968 r. w Poznaniu. Był odznaczony m.in. Krzyżem Walecznych, Medalem Niepodległości, Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym, Srebrnym Krzyżem Zasługi. M. Rezler (w.): A. Czubiński, B. Polak, *Słownik...*, s. 395–396.

²⁸ Henryk Winkowski, ur. 24 stycznia 1897 r. w Rudzielcu (powiat jarociński). W 1917 r. ukończył gimnazjum w Ostrowie. W styczniu 1921 r. rozpoczął studia prawnicze na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego. Ukończył je już w 1924 r. (m.in. dzięki uzyskaniu zaliczenia jednego roku w zamian za odbytą służbę wojskową i zaliczenie wcześniej jednego semestru na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Poznańskiego), a następnie odbył aplikację sądową i wpisał się na listę adwokatów. Kancelarię adwokacką otworzył w Ostrowie. S. Mikke, *Adwokaci – ofiary Katynia*, „Palestra” 2000, nr 4, s. 65; T. Jaworski (w.): *SBAP*, t. II, z. 3–4, s. 528; *Katyń. Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, Warszawa 2000, s. 688.

²⁹ Kazimierz Perż, ur. 23 grudnia 1899 r. w Jaskółkach koło Ostrowa Wielkopolskiego. Po demobilizacji studiował medycynę, ale ostatecznie ukończył prawo na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego. Od października 1924 r. prowadził w Gnieźnie kancelarię adwokacką. Był odznaczony Krzyżem Walecznych i Krzyżem Niepodległości. S. Mikke, *Adwokaci...*, s. 52; T. Sitkiewicz, *Pro memoria*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1989, nr 4, s. 302; S. Zięba (w.): *SBAP*, t. II, z. 3–4, s. 411–412; *Katyń. Księga...*, s. 473.

sowieckiej i został osadzony w Kozielsku. W kwietniu 1940 r. został zamordowany przez NKWD w Katyniu. W Katyniu zamordowany został także **Cezary Wiza**³⁰, uczestnik Powstania Wielkopolskiego, który brał udział w zdobyciu koszar w Gnieźnie oraz w walkach pod Zdziechową. Od 1930 praktykował on jako adwokat. Katyń był także miejscem śmierci **Bronisława Tetzlaffa**³¹, ochotnika w Powstaniu Wielkopolskim, który w końcu grudnia 1918 r. zgłosił się do Komendy Powiatowej w Jarocinie, by wziąć udział w Powstaniu. Następnie – na początku 1919 r. – brał udział w tworzeniu od podstaw batalionu powstańczego, w którego szeregach walczył pod Rawiczem, Jutrosinem i Zdunami. Od 1932 r. był adwokatem.

Do niewoli sowieckiej dostał się także inny Powstaniec, a w II RP adwokat – **Kazimierz Pluciński**³², który nie tylko brał udział w Powstaniu Wielkopolskim, ale uczestniczył także w walkach o Lwów oraz wojnie polsko-bolszewickiej. We wrześniu 1939 r. został zmobilizowany do Armii „Poznań”, a następnie dostał się do niewoli sowieckiej i został osadzony w Starobielsku, gdzie z powodu wycieńczenia i chorób zmarł na początku 1940 r. Podobny los spotkał także **Kazimierza Starkowskiego**³³, znanego polskiego tenisistę i adwokata. Na początku 1919 r. wstąpił on do armii polskiej. Brał udział w walkach w Powstaniu Wielkopolskim. Za ten okres otrzymał Odznakę Pamiątkową Wojsk Wielkopolski. Uczestniczył również w wojnie polsko-

³⁰ Cezary Wiza, ur. 27 sierpnia 1899 r. w Pobiedziskach. W trakcie uczęszczania do gimnazjum w Gnieźnie w 1921 r. eksternistycznie ukończył gimnazjum i natychmiast rozpoczął studia prawnicze na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego. Ukończył je w 1927 r. i odbył aplikację sędziowską. Początkowo pracował jako sędzia grodzki w Ostrzeszowie, by w 1930 r. przejść do adwokatury. Kancelarię adwokacką prowadził do 1939 r. w Ostrzeszowie. S. Mikke, *Adwokaci...*, s. 66; S. Zięba (w:) *SBAP*, t. II, z. 3–4, s. 530; *Katyń. Księga...*, s. 695.

³¹ Bronisław Tetzlaff, ur. 24 sierpnia 1895 r. w Dziełicach (powiat krotoszyński). Uczęszczał do gimnazjum w Krotoszynie, z którego – za działalność w polskiej organizacji Towarzystwie im. Tomasza Zana – został usunięty w 1913 r. Przeniósł się do Wrocławia i w 1915 r. ukończył tam gimnazjum. Brał również udział w Powstaniu Śląskim. W 1922 r. na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego wznowił – rozpoczęte w 1919 r. – studia prawnicze. Po ich ukończeniu w listopadzie 1924 r. i odbyciu aplikacji sądowej pracował początkowo w sądownictwie powszechnym. Dopiero w 1932 r. rozpoczął prowadzenie własnej kancelarii adwokackiej. Brał udział w wojnie obronnej 1939 r. i w nieznanych okolicznościach dostał się do sowieckiej niewoli, przebywał w obozie w Kozielsku. W kwietniu 1940 r. został zamordowany przez NKWD w lesie katyńskim. J. Kiński, *Pro memoria*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1992, nr 2, s. 390–391; S. Mikke, *Adwokaci...*, s. 60; S. Zięba (w:) *SBAP*, t. II, z. 3–4, s. 509; *Katyń. Księga...*, s. 645.

³² Kazimierz Władysław Pluciński, ur. 12 lutego 1901 r. w Swadzimiu koło Poznania. Ukończył Gimnazjum im. św. Marii Magdaleny w Poznaniu. W 1926 r. ukończył Wydział Prawno-Ekonomiczny Uniwersytetu Poznańskiego. Studiował także socjologię. Po zdaniu egzaminu sędziowskiego i uzyskaniu uprawnień adwokackich wykonywał w Poznaniu aż do wybuchu II wojny światowej zawód adwokata. Specjalizował się w sprawach karnych. Był znakomitym pisarzem i felietonistą. Tłumaczył utwory poetyckie autorów angielskich. Biegle władał sześcioma językami. S. Mikke, *Adwokaci...*, s. 76; A. Dreszer (w:) *SBAP*, t. II, z. 3–4, s. 415–416.

³³ Kazimierz Starkowski, ur. 21 stycznia 1895 r. w Bydgoszczy. Po odzyskaniu niepodległości był czołowym polskim tenisistą, a w 1924 r. został akademickim wicemistrzem świata w grze podwójnej. Studia prawnicze ukończył w 1923 r. na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego. Od 1925 r. prowadził kancelarię adwokacką w Poznaniu. Był członkiem zespołu w Sądzie Dyscyplinarnym przy Izbie Adwokackiej w Poznaniu. Był odznaczony Krzyżem Walecznych. S. Mikke (w:) *SBAP*, t. II, z. 3–4, s. 474–475; S. Mikke, *Adwokaci...*, s. 80; *Charków. Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, Warszawa 2003, s. 513.

bolszewickiej. Podczas II wojny światowej został wzięty do niewoli sowieckiej, przebywał w obozie w Starobielsku. Został zamordowany w 1940 r. w Charkowie.

W organizacji oddziałów powstańczych w rejonie gostyńskim aktywnie uczestniczył **Bernard Śliwiński**³⁴, który w grudniu 1918 r. zgłosił się do dyspozycji NRL i zapisał się na listę oficerów, którzy chcą wziąć udział w Powstaniu Wielkopolskim. Na czele zorganizowanych przez siebie oddziałów powstańczych wyruszył w okolice Leszna, dając początek frontowi południowo-zachodniemu Powstania Wielkopolskiego. 13 stycznia 1919 r. został dowódcą odcinka Leszno, a 6 marca 1919 r. został zatwierdzony dowódcą 6 Pułku Strzelców Wielkopolskich, utworzonego z oddziałów powstańczych Grupy „Leszno”. Wraz z tym Pułkiem w styczniu 1920 r. uczestniczył w przejmowaniu Bydgoszczy. Fakt ten był głównym czynnikiem, który zdecydował o powołaniu go na stanowisko prezydenta tego miasta. Funkcję tę sprawował w latach 1922–1930. Potem przeniósł się do Poznania, gdzie prowadził kancelarię adwokacką.

Wśród odznaczonych Krzyżem Walecznych za udział w Powstaniu Wielkopolskim widnieje także adwokat **Konrad Kolszewski**³⁵, który uczestniczył nie tylko w samych walkach powstańczych, ale także brał aktywny udział w przygotowaniach do jego wybuchu.

Ogromną rolę w Powstaniu Wielkopolskim odegrali także Wielkopolscy skauci³⁶. Wśród nich można również znaleźć późniejszego adwokata **Mariana Węclewicza**³⁷, który aktywnie

³⁴ Bernard Śliwiński, ur. 5 lipca 1883 r. w Poniecu. Gimnazjum ukończył we Wschowie, a następnie studiował prawo na Uniwersytetach w Berlinie i we Wrocławiu, gdzie w 1911 r. uzyskał tytuł doktora praw. Od 1911 r. do 1914 r. pracował w sądownictwie jako referendarz. W 1930 r. przeniósł się do Poznania, gdzie prowadził kancelarię adwokacką. W 1939 r. został powołany na dowódcę Batalionu Obrony Narodowej „Poznań”. Brał udział w walkach nad Bzurą. Został wzięty do niewoli w obozie jenieckim w Neubrandenburg, gdzie zmarł 17 grudnia 1941 r. Był odznaczony m.in. Orderem Virtuti Militari V klasy, Krzyżem Walecznych, Złotym Krzyżem Zasługi, Legią Honorową. E. Śliwiński (w.): A. Konior, *Słownik biograficzny Leszna*, Leszno 2004, s. 448–450; B. Polak (w.): A. Czubiński, B. Polak, *Słownik...*, s. 361–362; B. Polak (w.): A. Gąsiorowski, J. Topolski, *Wielkopolski...*, s. 754–755; E. Śliwiński (w.): B. Polak, *Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919*, t. II, Poznań 2006, s. 203–205.

³⁵ Konrad Kolszewski, ur. 9 czerwca 1881 r. w Gliwicach. Po uzyskaniu matury w gimnazjum wągrowieckim w 1900 r. studiował prawo i ekonomię na Uniwersytecie w Berlinie oraz Rostoku, gdzie w 1904 r. uzyskał stopień doktora prawa. Po zdaniu egzaminu asesorskiego w 1908 r. przeniósł się do Poznania i rozpoczął praktykę adwokacką. W latach 1908–1918 zasiadał w Radzie Miejskiej Poznania. Wykładał prawo administracyjne i polityczne zaboru pruskiego. Po odzyskaniu niepodległości organizował polskie sądownictwo, by w 1919 r. zostać pierwszym prezesem Sądu Apelacyjnego w Poznaniu. Zmarł 25 stycznia 1945 r. w obozie koncentracyjnym w Oranienburgu. G. Łukomski (w.): A. Czubiński, B. Polak, *Słownik...*, s. 162.

³⁶ Por. na ten temat Z. Pilarczyk, *Skauci w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919*, „Powstaniec Wielkopolski” 2005, s. 3–19.

³⁷ Marian Węclewicz, ur. 6 kwietnia 1903 r. w Czaczu (powiat śmigieński). Uczęszczał do pruskiego gimnazjum im. Fryderyka Wilhelma w Poznaniu. Po zwolnieniu z wojska podjął przerwana naukę i ukończył Gimnazjum im. św. Jana Kantego w Poznaniu. Po uzyskaniu w 1922 r. matury rozpoczął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego oraz na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, które ukończył w 1931 r. Po odbyciu aplikacji sądowej podjął pracę asesora w Sądzie Okręgowym w Poznaniu, a w 1935 r. został mianowany sędzią śledczym przy Sądzie Okręgowym w Gnieźnie. W czasie walk podczas II wojny światowej dostał się

uczestniczył w działalności konspiracyjnego harcerstwa (skautingu). Brał udział w Powstaniu Wielkopolskim, początkowo walcząc na ulicach Poznania, a także uczestnicząc w zdobywaniu lotniska w Ławicy, a następnie walcząc na froncie północnym Powstania, m.in. pod Żninem i Szubinem.

W Wielkopolsce liczone na odzyskanie niepodległości przez Polskę nie w drodze zwycięskiego powstania, a dzięki zwycięskiej koalicji. W ramach działającego w konspiracji, wspomnianego już, CKO w Poznaniu oraz poprzez Komitety Terenowe przygotowywano się stopniowo do przejścia władzy w prowincji poznańskiej. W tym celu tworzone zręby przyszłych polskich urzędów, sądownictwa, kolei, poczty, oświaty oraz szkolnictwa. Liczone, że przemiany i przejmowanie kolejnych polskich instytucji odbędzie się ewolucyjnie i stopniowo³⁸. Już 11 listopada 1918 r. CKO został przemianowany na Radę Ludową Miasta Poznania z Wydziałem Wykonawczym jako organem kierowniczym. Jednocześnie terenowym Komitetem Obywatelskim wydano polecenie ujawnienia się i przyjęcia nazw Rad Ludowych. Widać więc, że tworzenie się polskich rad ludowych przebiegało w sposób przemyślany, zaplanowany i dobrze zorganizowany³⁹.

Komisarzem Rady Ludowej Poznania został wspomniany już wcześniej Witold Celichowski, a w skład Komisariatu NRL wchodził Władysław Seyda.

Jednym z bardziej znaczących członków NRL był adwokat **Stefan Piechocki**⁴⁰, który aktywnie uczestniczył także w przygotowaniach do wybuchu Powstania Wielkopolskiego. Następnie pełnił funkcję sekretarza generalnego NRL, a także był członkiem delegacji Komisariatu NRL, która w grudniu 1918 r. prowadziła pertraktacje z ministrem spraw wewnętrznych rządu pruskiego w Poznaniu w sprawie zniesienia antypolskich rozporządzeń. W kwietniu 1919 r. objął w Komisariacie NRL kierownictwo Wydziału Sądownictwa i Administracji, a 9 lipca został mianowany zastępcą komisarza i w razie nieobecności członków Komisaria-

do niewoli. W latach 1939–1945 przebywał w różnych oflagach m.in. Itzehoe, Lubece i Doessel. W 1947 r. został zatrudniony w Polskiej Misji do Badania Hitlerowskich Zbrodni Wojennych. Praktykę adwokacką podjął dopiero w 1967 r. pełniąc funkcję kierownika zespołu adwokackiego w Gostyniu. Zmarł 8 grudnia 1986 r. w Gostyniu. Był odznaczony m.in. Medalem Niepodległości, Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym, Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Walecznych i Medalem Zasłużony dla Adwokatury Izby Adwokackiej w Poznaniu. P. Bauer (w.): A. Czubiński, B. Polak, *Słownik...*, s. 389–391; P. Bauer, *Wierny Ojczyźnie (1)*, „Wiadomości Kościańskie” 1995, nr 9, s. 34–35; P. Bauer, *Wierny Ojczyźnie (2)*, „Wiadomości Kościańskie” 1995, nr 10, s. 34–35.

³⁸ P. Bauer, *Konspiracja niepodległościowa na Ziemi Kościańskiej* (w:) B. Polak (red.) *Ziemia kościańska w Powstaniu Wielkopolskim 1918–1919*, Kościan 1999, s. 35.

³⁹ *Ibidem*, s. 36.

⁴⁰ Stefan Piechocki, ur. 2 sierpnia 1883 r. w Czekanowie (powiat odolanowski). Uczęszczał do progimnazjum w Trzemesznie, a następnie do gimnazjum w Rogoźnie. Studia prawnicze odbywał na uniwersytetach w Berlinie i Getyndze. Ukończył je z tytułem doktora praw. Aplikację odbywał w Wągrowcu. W 1918 r. osiedlił się w Poznaniu. Był członkiem Rady Miejskiej Poznania i Sejmiku Wojewódzkiego. W rządach A. Skrzyńskiego i W. Witosa w latach 1925–1926 był ministrem sprawiedliwości. W latach 1919–1939 prowadził w Poznaniu kancelarię adwokacką i biuro notarialne. W 1929 r. był przewodniczącym Izby Adwokackiej w Poznaniu, a w 1932 r. wybrano go wiceprezesem Naczelnej Rady Adwokackiej. Okres II wojny światowej spędził w Warszawie, gdzie pracował w Stołecznym Komitecie Samopomocy Społecznej. Po wojnie powrócił do Poznania, gdzie prowadził biuro notarialne, a w latach 1945–1946 prezesował Radzie Notarialnej. Zmarł 19 sierpnia 1968 r. w Kościanie. Z. Karczmarek (w.): A. Czubiński, B. Polak, *Słownik...*, s. 273–274.

tu NRL w Poznaniu, przejmował ich obowiązki. W okresie Powstania Wielkopolskiego w Komisariacie Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu działał także adwokat **Piotr Stanisław Woyda**⁴¹.

Wreszcie, nie sposób nie wspomnieć o wybitnym adwokacie **Cyrylu Ratajskim**⁴², który po wybuchu Powstania Wielkopolskiego w pierw w uczestniczył w walkach powstańczych, a następnie w 1919 r. został mianowany delegatem Naczelnej Rady Ludowej do Komitetu Narodowego w Paryżu. Po powrocie do Wielkopolski kierował Wydziałem I Komisariatu NRL. Od lipca 1919 r. był zastępcą Komisarza NRL. Po śmierci J. Drwęskiego, pierwszego powojennego prezydenta Poznania, został wybrany na to stanowisko. Stanowisko prezydenta Poznania zajmował w latach 1922–1934, z krótką przerwą na pełnienie funkcji ministra spraw wewnętrznych w gabinecie Władysława Grabskiego (listopad 1924–czerwiec 1925).

Członkiem Rady Ludowej dla powiatu ostrowskiego był adwokat **Ludwik Begale**⁴³, który

⁴¹ Stanisław Piotr Woyda, ur. 28 września 1877 r. w Bninie w Wielkopolsce. Uczęszczał do gimnazjum w Krotoszynie. Studia prawnicze i ekonomiczne w latach 1900–1905 odbywał na uniwersytetach w Berlinie i Wrocławiu. W 1905 r. zdał we Wrocławiu egzamin referendarski. Podczas I wojny światowej walczył przymusowo w armii niemieckiej. W 1917 r. został zdemobilizowany i uzyskał doktorat na Uniwersytecie w Heidelbergu. Od 1920 do 1924 r. pełnił funkcję wicewojewody pomorskiego. Wpis na listę adwokatów uzyskał dopiero w 1924 r. i od tego momentu rozpoczął praktykę adwokacką. Do 1931 r. pełnił też społecznie funkcję członka Zarządu Rady Miejskiej w Poznaniu. Reprezentował w niej Stronictwo Narodowe. Po wkroczeniu hitlerowców do Torunia został aresztowany i osadzony w więzieniu, a następnie przeniesiony do obozu koncentracyjnego w Stutthofie. Tam 22 marca 1940 r. został rozstrzelany. Z. Witkowski (w:) *SBAP*, t. II, z. 3–4, s. 532–533.

⁴² Cyryl Ratajski, ur. 3 marca 1875 r. w Zalesiu Wielkim koło Gostynia. Ukończył w 1896 r. Gimnazjum im. św. Marii Magdaleny w Poznaniu. Studia prawnicze ukończył na Uniwersytecie w Berlinie, a w 1900 r. otworzył kancelarię adwokacką. W latach 1909–1912 organizował polski ruch krajoznawczy w Beskidach. Ze względów rodzinnych przeniósł się do Poznania, gdzie jako współnik kierował fabryką chemiczną swojego teścia R. Maya. Szybko też włączył się w życie publiczne miasta. Po wybuchu II wojny światowej przez kilkanaście dni kierował lokalną administracją w Poznaniu. Po przekazaniu Niemcom Poznania uwięziony przez hitlerowców w Forcie VII w Poznaniu, będącym miejscem tortur i straceń Polaków przez gestapo. Mylnie uznany przez Niemców za nieszkodliwego i chorego starca został wysiedlony z Wielkopolski. Osiadł w Warszawie, gdzie był organizatorem Delegatury Rządu na Kraj i mianowany pierwszym jej Delegatem. Odznaczony przez gen. W. Sikorskiego Orderem *Virtuti Militari* V klasy „za wykazaną odwagę osobistą, stwierdzoną wielokrotnie czynem wobec wroga”, Orderem Odrodzenia Polski I i II kl., Legią Honorową, Orderem Orła Białego (1995). Zmarł 19 października 1942 r. w Warszawie. M. Woźniak, *Encyklopedia konspiracji wielkopolskiej*. Poznań 1998, s. 476–478; L. Kania (w:) *SBAP*, t. II, z. 3–4, s. 435–437; M. Falińska, M. Olszewski (w:) A. Gąsiorowski, J. Topolski, *Wielkopolski...*, s. 618–619; M. A. Smoczowska, R. Linette, *Cmentarz...*, s. 112.

⁴³ Ludwik Begale, ur. 20 sierpnia 1875 r. w Rozdrażewie koło Krotoszyna. Gimnazjum ukończył w Krotoszynie, a następnie podjął studia prawnicze i ekonomiczne na Uniwersytecie we Wrocławiu. Egzamin referendarski zdał w Berlinie. W latach 1904–1919 prowadził kancelarię adwokacką w Ostrowie. Specjalizował się w procesach cywilnych. W 1919 r. przeniósł się do Poznania na stanowisko sędziego Sądu Okręgowego. W latach 1920–1923 pełnił funkcję prezesa nowo powstałego Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego. W marcu 1923 r. został wybrany przez wojewódzki sejmik poznański na jego przewodniczącego – z tytułem starosty krajowego. W czasie Powstania Warszawskiego został aresztowany i rozstrzelany przez gestapo w nieznanych bliżej okolicznościach. J. Sasaki (w:) *SBAP*, t. II, z. 1, s. 46–47; I. K. Glodowski (w:) A. Gąsiorowski, J. Topolski, *Wielkopolski...*, s. 45–46.

już przed I wojną światową politycznie współpracował z Wojciechem Korfantym i Władysławem Seydą, w którego kancelarii odbywał praktykę adwokacką.

W powiecie koźmińskim do organizowania polskich rad przystąpił adwokat **Czesław Czypicki**⁴⁴, który był znanym w rejonie działaczem społecznym. Został on pierwszym przewodniczącym Rady Ludowej w Koźminie, a następnie pierwszym starostą ówczesnego powiatu koźmińskiego.

Warto podkreślić, że Powstanie Wielkopolskie swoim zasięgiem objęło nie tylko rejony Wielkopolski, ale także tereny Pomorza. Powyżej wspomniano już o prezydencie Bydgoszczy Bernardzie Śliwińskim, który uczestniczył w przejmowaniu tego miasta. Jeśli zaś chodzi o Toruń to pierwszym przewodniczącym Rady Ludowej w tym mieście był znakomity adwokat **Władysław Szuman**⁴⁵. Należał on do przywódców ruchu narodowego w Toruniu. Jednocześnie był także doradcą i delegatem Podkomisariatu Naczelnej Rady Ludowej Prus Królewskich w Gdańsku i na Toruń. 24 grudnia 1919 r. został pierwszym w niepodległej Polsce prezesem Sądu Apelacyjnego w Toruniu. Znaczną część swojego życia poświęcił na przygotowywaniu Pomorza do przyjęcia całej struktury polskiego sądownictwa powszechnego.

Na zakończenie warto również wspomnieć o adwokatach zasiadających w sądowniczych organach powstańczych. Jest rzeczą oczywistą, że odegrali oni ogromną rolę w organizacji sądownictwa wojskowego w Powstaniu Wielkopolskim. W tym miejscu – niezależnie od dalszych rozważań – należy podkreślić, że w okresie walk powstańczych w Wielkopolsce nie doszło do utworzenia sądów powstańczych, których podstawowym zadaniem byłoby sprawowanie wymiaru sprawiedliwości w poszczególnych formacjach wojskowych⁴⁶. Zgodnie z wytycznymi NRL ustrój sądownictwa miał opierać się na wzorach niemieckich, z jednoczesnym odrzuceniem tych instytucji, które były nieprzydatne dla potrzeb armii powstańczej⁴⁷. Podstawowym aktem prawnym regulującym sądownictwo wojskowe było rozporządzenie NRL z 20 stycznia 1919 r. o sądownictwie wojskowym⁴⁸. W późniejszym czasie uzupełniły,

⁴⁴ Czesław Czypicki, ur. 18 lipca 1855 r. w Pakoślawiu koło Nowego Tomysła. Po ukończeniu gimnazjum w Braniewie, studiował prawo na Uniwersytecie we Wrocławiu. Praktykę sądową odbył w Jarosławiu na Pomorzu Zachodnim. Następnie osiedlił się w Koźminie Wielkopolskim, gdzie pracował jako adwokat i notariusz. W 1920 r. przeniósł się do Poznania, by objąć tam stanowisko prezesa senatu administracyjnego, a następnie notariusza. Zmarł 15 października 1926 r. w Poznaniu. S. Hęcka (w:) *SBAP*, t. II, z. 1, s. 137.

⁴⁵ Władysław Szuman, ur. 28 grudnia 1868 r. w majątku rodzinnym Kujawiaki (powiat wągrowiecki). Ukończył Gimnazjum im. św. Marii Magdaleny w Poznaniu, a następnie studiował prawo w Berlinie, Wrocławiu i Lipsku. Od 1886 r. był referendarzem w sądownictwie pruskim, a po pomyślnym zdaniu w 1900 r. egzaminu sędziowskiego rozpoczął pracę jako adwokat w Toruniu. Wykonywał ten zawód do 1919 r. Po zakończeniu I wojny światowej stał się bardzo szybko liderem polskiej społeczności w Toruniu, który pozostawał jeszcze pod władzą niemiecką. Zmarł w swoim gabinecie na atak serca 26 stycznia 1924 r. Za zasługi dla organizacji polskiego sądownictwa na Pomorzu był odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski. Z. Witkowski (w:) *SBAP*, t. II, z. 3–4, s. 495–496.

⁴⁶ Tytułem uzupełnienia należy wskazać, że z taką sytuacją mieliśmy do czynienia np. w III Powstaniu Śląskim. Por. R. Ostafiński-Bodler, *Sądy wojskowe w Polskich Siłach Zbrojnych i ich kompetencje w sprawach karnych w latach 1914–2002*, Toruń 2002, s. 59; S. Przyjemski, *Organizacja wojskowego wymiaru sprawiedliwości w powstaniu wielkopolskim*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1968, z. 4, s. 504 i n. Por. na temat sądownictwo w III Powstaniu Śląskim R. Ostafiński-Bodler, *Sądy wojskowe...*, s. 73.

⁴⁷ R. Ostafiński-Bodler, *Sądy wojskowe...*, s. 59.

⁴⁸ „Tygodnik Urzędowy Naczelnej Rady Ludowej” z 30 stycznia 1919, nr 3.

a częściowo także zmieniły go rozporządzenia z 10 marca 1919 r.⁴⁹ i 4 kwietnia 1919 r.⁵⁰ Warty podkreślenia jest również fakt, iż już 16 listopada 1918 r., a więc na długo przed Powstaniem, powołano Wydział Prawny, który zajmował się w szczególności opracowywaniem projektów niezbędnych aktów prawnych i dokonywaniem zmian w przejmowanym ustawodawstwie karnym Rzeszy⁵¹.

Można przyjąć – i to bez większej dozy pomyłki – że jednym z ważniejszych, choć nieznanych⁵², uczestników Powstania Wielkopolskiego był adwokat **Ludwik Zachariasz Cichowicz**⁵³. Po wybuchu Powstania Wielkopolskiego brał czynny udział w organizowaniu sądownictwa, adwokatury i notariatu. Jego wielką zasługą było dokonanie przekładu tych ustaw i rozporządzeń niemieckich, które – po ich przystosowaniu do zmienionych potrzeb i warunków – miały nadal obowiązywać na terenie Wielkopolski.

Inną ważną postacią Powstania Wielkopolskiego był – wspomniany już wcześniej – adwokat **Antoni Karpiński**. To do niego należało sprawowanie pieczy nad sądami i prokuraturą w trakcie samego już Powstania.

Na czele sądownictwa wojskowego stał prezydent, któremu do pomocy przydzielono audytorów. Wszystkie te osoby były mianowane przez Dowództwo Główne. W początkowym okresie z polecenia NRL w Poznaniu powstańczy audytoriat organizował adwokat **Stanisław Sławski**⁵⁴, który do Wojska Wielkopolskiego wstąpił w grudniu 1918 r. W styczniu 1919 r. został mianowany prezydentem Głównego Sądu Wojskowego, a następnie szefem Departamentu Jurydycznego Szefostwa Aprowizacji w Poznaniu, któremu podlegała służba sprawiedliwości w Powstaniu Wielkopolskim.

Na podstawie rozporządzenia o ustanowieniu sądów doraźnych z 20 lutego 1919 r.⁵⁵ przyznano Dowódcy Głównemu Wojska Polskiego możliwość ustanawiania sądów doraźnych poza Poznaniem. Przewodniczącym Sądu Doraźnego w Poznaniu był późniejszy pro-

⁴⁹ *Ibidem* z 13 marca 1919, nr 9.

⁵⁰ *Ibidem* z 4 kwietnia 1919, nr 4.

⁵¹ R. Ostafiński-Bodler, *Sądy wojskowe...*, s. 59.

⁵² Nie wspomina o nim żaden słownik biograficzny Powstańców Wielkopolskich.

⁵³ Ludwik Zachariasz Cichowicz, ur. w 1857 r. Jego żona Helena była wybitną działaczką społeczną i kulturalną w Wielkopolsce. Od 1886 r. był adwokatem przy Sądzie Okręgowym w Poznaniu, a po kilku latach został także mianowany notariuszem przy Sądzie Apelacyjnym w Poznaniu. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości został pierwszym polskim przewodniczącym zarządu Izby Adwokackiej w Poznaniu. Przez kilka lat był również wiceprezydentem Komisji Kodyfikacyjnej RP w Warszawie. Zmarł w Poznaniu w 1940 r. S. Hęćka (w.): *SBAP*, t. II, z. 1, s. 105–106.

⁵⁴ Stanisław Sławski, ur. w 1881 r. w Poznaniu. W 1900 ukończył Gimnazjum im. św. Marii Magdaleny w Poznaniu i kontynuował studia prawnicze na uniwersytetach w Heidelbergu, Monachium, Paryżu i Getyndze, gdzie w 1903 r. uzyskał tytuł doktora obojga praw. Praktykę adwokacką rozpoczął w Bydgoszczy, a następnie przeniósł się do Poznania. W latach 1914–1916 prowadził kancelarię wspólnie z W. Seydą. Był wybitnym praktykiem w sprawach cywilnych, a także z zakresu problematyki morskiej i prawa kanonicznego. W książce *„Dostęp Polski do morza a interesy Prus Wschodnich”*, która odbiła się szerokim echem w całym świecie i została przetłumaczona na wiele języków, wykazał historyczne prawa Polski do Morza Bałtyckiego. W latach 1926–1939 był honorowym konsulem Królestwa Grecji w Poznaniu. W listopadzie 1942 r. został uwięziony, a w marcu 1943 r. zmarł w KL Auschwitz. T. Mukulowski (w.): *SBAP*, t. II, z. 3–4, s. 462–463. Por. też R. Ostafiński-Bodler, *Sądy wojskowe...*, s. 62–63.

⁵⁵ Tygodnik Urzędowy Naczelnej Rady Ludowej z 27 lutego 1919, nr 7. Sądy takie powstały w Gnieźnie i Ostrowie.

fesor prawa Uniwersytetu Poznańskiego adwokat **Romuald Paczkowski**⁵⁶, a wiceprezesem sądu doraźnego w Ostrowie został adwokat **Antoni Banaszak**⁵⁷.

Sędzią sądu doraźnego utworzonego przez Komisariat NRL był także inny późniejszy profesor prawa Uniwersytetu Poznańskiego adwokat **Antoni Bronisław Stelmachowski**⁵⁸.

Podsumowaniem niniejszego artykułu niech będą słowa Jerzego Topolskiego: „*Dzieje zaczynają się od działań ludzkich, od ludzkich decyzji*”. Historia jest bowiem wytworem ludzkich działań, a każde wydarzenie historyczne związane jest z konkretnymi ludźmi, z ich postawami i czynami. To oni inicjują i realizują określone idee, a o końcowym efekcie decyduje ich zaangażowanie i poświęcenie⁵⁹. Kim więc byli bohaterowie Powstania Wielkopolskiego? Przede wszystkim ludźmi wychowanymi w polskiej kulturze i w umiłowaniu do tradycji narodowych. Cechował ich patriotyzm, poświęcenie, pomysłowość i skuteczność

⁵⁶ Romuald Paczkowski, ur. 5 lutego 1878 r. w Kłecku (powiat gnieźnieński). Ukończył Gimnazjum im. św. Marii Magdaleny w Poznaniu. Studiował prawo, ekonomię oraz nauki przyrodnicze we Fryburgu szwajcarskim, Berlinie, Monachium i Wrocławiu, a w 1900 r. zdał we Wrocławiu egzamin referendarski. Tam także w 1901 r. uzyskał stopień doktora praw. Po zdaniu w 1907 r. egzaminu asesorskiego w Berlinie i krótkim okresie pracy w sądownictwie niemieckim powrócił w 1908 r. do Poznania, gdzie otworzył kancelarię adwokacką. Po odzyskaniu niepodległości wykładał prawo cywilne na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego. W 1932 r. habilitował się, a w 1937 r. otrzymał nominację na profesora nadzwyczajnego prawa cywilnego. W 1928 r. został wybrany z list Związku Ludowo-Narodowego do Sejmu. W latach 1919–1933 zasiadał także w Radzie Miejskiej Poznania. Podczas II wojny światowej aresztowany i więziony w Forcie VII w Poznaniu, gdzie 6 stycznia 1940 r. został zamordowany. Pośmiertnie został odznaczony Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski z gwiazdą. A. Redzik (w:) *SBAP*, t. II, z. 3–4, s. 399–400.

⁵⁷ Antoni Banaszak, ur. 9 stycznia 1881 r. w Pięckowie koło Miłosławia. Uczęszczał do szkół poznańskich, uzyskując w 1902 r. świadectwo dojrzałości w najstarszym poznańskim Gimnazjum im. św. Marii Magdaleny. W okresie studiów, które odbywał na uniwersytetach w Berlinie, Wrocławiu i Monachium w 1911 r. zdał egzamin sędziowski i został adwokatem. Karierę adwokacką rozpoczął w Bochum (Westfalia). Po zakończeniu walk powstańczych otworzył w Ostrowie kancelarię adwokacką. Pracę zawodową łączył z działalnością polityczną. Był radnym, a także prezesem Rady Miejskiej w Ostrowie. Od 1922 był także wiceprezesem sejmiku wojewódzkiego w Poznaniu, a od 1927 r. marszałkiem. Z ramienia Narodowej Partii Robotniczej w latach 1922–1927 piastował funkcję senatora. Ponownie do Senatu został wybrany w 1930 r., ale w tym wypadku już z list BBWR. Zmarł 3 maja 1932 r. w Ostrowie, gdzie został pochowany. J. Saski (w:) *SBAP*, t. II, z. 1, s. 35–36; K. Rzepa (w:) A. Gąsiorowski, J. Topolski, *Wielkopolski...*, s. 35–36.

⁵⁸ Bronisław Antoni Stelmachowski, ur. 17 maja 1883 r. we Wrześni. Ukończył Gimnazjum im. Marii Magdaleny w Poznaniu. Studiował prawo na uniwersytetach w Berlinie, Monachium, Wrocławiu i Getyndze, gdzie w 1908 r. uzyskał tytuł doktora. W 1906 r. zdał egzamin referendarski, a w 1911 r. egzamin asesorski. Po zdaniu egzaminów rozpoczął działalność zawodową jako adwokat w Ostrowie Wielkopolskim. Po zakończeniu Powstania osiadł w Poznaniu i powrócił do praktyki adwokackiej. Był członkiem Rady Miejskiej w Poznaniu, jednakże z powodu przejścia do sądownictwa złożył mandat radnego. Był sędzią Sądu Najwyższego, a w 1929 r. został powołany przez ministra spraw zagranicznych na sędziego rozjemczego w Górnośląskim Trybunale Rozjemczym, działającym na podstawie Konwencji niemiecko-polskiej dotyczącej Górnego Śląska, podpisanej w Genewie 15 maja 1922 r. Był profesorem Uniwersytetu Poznańskiego, na którym prowadził wykłady z postępowania cywilnego, a także prawa cywilnego. Został uwięziony 26 września 1939 r. przez władze sowieckie w Brześciu i tam zamordowany w dniu 29 marca 1940 r. A. Gulczyński (w:) *SBAP*, t. II, z. 3–4, s. 478–482.

⁵⁹ Por. B. Polak, *Powstańcy Wielkopolscy. Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918/1919*, t. I, Poznań 2005, s. 5–6.

oraz silne pragnienie odzyskania niepodległości. Reprezentowali – podkreślmy to jeszcze raz – wszystkie ówczesne stany, środowiska i zawody. Byli wśród nich aptekarze, kolejarze, rolnicy, nauczyciele akademicy, księża katoliccy, kupcy, ziemianie, robotnicy i rzemieślnicy oraz przedstawiciele wielu innych profesji i grup społecznych.

Nie zabrakło wśród nich także adwokatów, którzy – jak pokazują powyższe biogramy – zapisali swoimi czynami piękną kartę w dziejach naszego narodu i państwa. Nie tylko brali oni udział w bezpośrednich walkach, ale także organizowali struktury zarządzające i sądownicze Powstania, dzięki temu wpisując się złotymi zgłoskami w historię polskiego prawa, administracji i sądownictwa.